

СРПСКИ ПРАВОСЛАВНИ ВИЌАРИЈАТ
У ТЕМИШВАРУ

www.dbr.ro
**ЗБИРКА ЦРКВЕНЕ
УМЕТНОСТИ**

1

Солидно грађен у византијском стилу, дискретно и са много укуса украшен базорељефима, са епархијским грбом изнад улазне капије, епископски двораци је био и остао једна од најлепших грађевина града на Бегеју. Сада је он седиште Српског православног вицаријата.

Епископски двораци је вековно жариште вере и просвете. У њему су одобравани уговори за изградњу и обнову православних храмова и школа ; ту је Теодор Јанковић Миријевски одржавао своје чувене течајеве за оспособљавање учитељског кадра ; ту је припреман знаменити Темишварски сабор Карловачке митрополије 1790. године итд.

2

У дворцу су од вајкада постојале иконе, богослужбени предмети, библиотека, а почев од XVIII века темишварски архијереји остављали су за успомену своје портрете. Средином нашег века овамо је пренет знатан део драгоцености манастира Бездина и Сенђурђа, templo и иконе дотрајале офсеничке цркве, као и извештан број старих икона и богослужбених предмета са парохија. Тако је настала богата збирка црквене уметности која је 1967. године отворена за јавност.

Изложени предмети сакупљени су са широког подручја од Дунавске Клисуре до Поморишја а у њима су заступљени разни уметнички токови, и радови, за наше прилике врхунски. Пријатан амбијент просторија употпуњује ову збирку драгуља и даје јој посебан чар.

2

Збирка икона садржи вредносне примерке српске иконографије који подсећају на незаборавне моменте у историји српског сликарства од доба Турака до акаде-

мизма и реализма и, у исто време на вековни развој, јачање и прожимање румунско-српских културних односа.

По свом стилу и ликовним квалитетима неколико изложених икона указује на могућност њиховог доношења у банатске крајеве још пре велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем (1690). На тај закључак неодољиво упућују две иконе на дрвету које представљају Богородицу, односно Исуса Христа, између арханђела Михаила и Гаврила. Златна позадина, свечана атмосфера, изванредно рутинирана моделација фигуре, са финим сенчењем, осећање мере и склада у колориту, раскошна, низовима бисера украшена одећа византијског кроја и златне царске круне на главама централних личности — елементи су који могу да буду ослонац претпоставци да иконе припадају студеничкој сликарској школи, можда чак њеним почецима, надахнутим светогорском иконографијом.

Друге иконе (на пример : »Јован Крститељ« и »Арханђео Михаил«) помало наивне израде и тамнијег колорита, такође веома старе, пронађене у Қлисурским селима, свакако су доспеле непосредно из Србије, и то најкраћим путем — преко Дунава.

Читав низ целивајућих икона рађен је, по свој прилици већ на банатском тлу од непознатих уметника и представља новију зографију XVIII века. Бојена — иако неутрална, монохромна — позадина слика, извесно напуштање крутости у покрету и ублажавање израза, тенденција ка правилности цртежа и пластичности тела, ка индивидуализирању ликова, сведоче о томе да се сликари удаљују од канонског византијског стила, припремајући победу класицизма и барока. Има и појединих радова на којима се осећа утицај украјинског и руског црквеног сликарства.

Царске двери рађене 1743. године, украшене изванредном рељефном резбаријом комбинованих биљних и геометријских мотива, велики богато урешен крст на templeу, као и престоње иконе, рађене смелије и слободније, са више тоpline и мекоће, из цркве села Офсенице, још једна су потврда новог струјања у црквеном православном сликарству у банатским крајевима. Ина-

че, фигуре светаца на дверима стилски су веома блиске иконама које су 1753. године за цркву у Ђиру радили зографи Георгије Петровић и Михаило Николајевић.

Од посебне су вредности четири иконе са златном позадином, које су украшавале стари иконостас у Гаду, изашле 1771. године из кичице зографа *Недељка Поповића*, оснивача најјаче банатске сликарске школе у XVIII веку. Потпис истог зографа налази се и на више целивајућих икона сликаних неколико година касније (1776—1778) за цркву у Чакову.

Није мање занимљива ни икона Богородице, дело непознатог мајстора, за коју стручњаци тврде да је у чистом византијском стилу.

Две слике које потичу из Дежана донеле су нове елементе за историчаре уметности и познаваоце српског црквеног сликарства из XVIII века. Наиме, на тим иконама са ликовима Богородице и Исуса Христа, налази се потпис *Шербан*. До откривања ових икона међу

стручњацима је владало мишљење да су Недељко Поповић и Шербан једна те иста личност, а знало се да Недељко нигде није потписао као *Шербан*. Како због потписа, тако и због разлике у потезима кичице, на помолу је претпоставка о двојици зографа, па би, можда, уследило преиспитивање читавог рада Недељка Поповића.

Потпис *Павла Теодоровића*, другог знаменитог зографа XVIII. века, налази се на више целивајућих икона, насталих 1748. године, које потичу из манастира Сенђурђа. За разлику од осталих икона, чија је подлога од липовог дрвета, ове су рађене на тешким куваним храстовим плочама. Оно што изазива посебан утисак у композицијама јесу веома брижљиво сликана лица светаца, права ремек-дела минијатурног сликарства, рафинирани колорит и извесна драматичност у изразу.

Збирка садржи и неколико икона чији су аутори неук, примитивни сликари, вероватно сељаци, који нису водили рачуна о ерминији, перспективи и анатомији.

Отуда на сликама груби недостаци, особито у сразмерама, деформације у цртежу, али — мора се то признати — и извесна непосредност, чедност, живост и реалистична наративност сцена.

Међу највредносије експонате иконографије спадају, свакако, и слике *Стевана Алексића*: Тајна вечера, Успење Богородице, Св. Симеон, Св. Сава и друге. Сlike су великих размера, рађене за манастир Бездин, и на њима уметников таленат долази до пуног изражаја: цртеж је добар, колорит — темпераментан, а композиција — хармонична. Оне представљају, уједно, и најновије експонате, а по техници рада и колориту, премда у суштини још увек у духу академизма, подсећају на импресионисте.

3

Збирка портрета је, уствари, низ уметничких драгуља рађених током читавих две стотине година. Занимљиво је да, иако су рађени у великим временским размацима, највећи део њих носи истовремено одлике класицизма и реализма.

Највећи број слика представља темишварске архијереје и оне су докуменат од непроцењиве вредности за прошлост православне цркве у Банату.

Иако утврђивање ауторства већег дела портрета тек предстоји, већ сада се зна да се међу ауторима налази више познатих уметника.

Арсенију Теодоровићу припада портрет епископа **Стефана Авакумовића**, израђен 1811. године. Попрсје епископа у архијерејској одећи и са лицем у полупрофилу јасно се оцртава на тамном пољу. Хроматско решење у којем преовлађују црвена и црна боја дају слици свечан и тајанствен изглед.

Сава Петровић је 1830. године насликао запажени портрет епископа **Јосифа Путника**. Такође из његове кичице потиче копија портрета патријарха **Јосифа Рајачића**, израђена 1850. године, као и рестаурација портрета епископа **Софронија Кириловића**, извршена 1846. године.

Никола Алексић потписује портрет епископа **Максима Мануиловића** из 1836. године. Представљен фронтално, владика држи архијерејски жезал, а десном руком благосиља. Поред — за Николу Алексића уобичајеног

— доброг и тачног цртежа и дискретне, али отмене палете боја, долази до изражаја мајсторски подвучен детаљ: две светле иконице са ликовима јеванђелиста, на владикиној мандији.

Из друге половине XIX века потиче портрет епископа **Самуила Маширевића**, са особито благим, племенитим изразом лица, рад сликара *Новака Радоњића*.

Епископске портрете потписују, такође, и сликари других народности: Чех *Е. Свобода*, Мађар *Л. Чилаги*, Немац *Штифтер* и други, што је, свакако, одраз верске трпељивости православне цркве и доказ да су темишварски архијереји помагали развој уметности на ширем плану, а не само у националним оквирима.

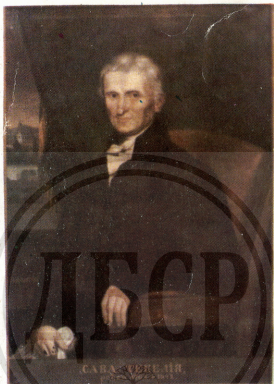
Посебно место у читавој музејској колекцији заузима портрет црногорског владике, кнеза и песника **Петра II Петровића Његоша**. За разлику од општепознатих портрета, на којима је Његош најчешће приказан у црногорској живописној народној ношњи, на овом портрету он је представљен као архијереј. Насликан је у седећем ставу. На глави му је бела панакамилавка са крс-

том, преко плаве мантије носи мандију тамно-црвене боје ; опасан је плавим појасом урешеним везом са биљним мотивима ; на грудима му је напрсни крст, панагија и орден са црвеном лентом. Лице владике је младалачко, брада кратка и црна, израз лица озбиљно-спокојан, поглед продоран.

Слика је настала у другој половини XIX века. Аутор није познат, али је, без сумње, добро владао кичицом.

Портрет под називом »Студија« приказује старца (можда монаха) наслоњеног на штап. У односу на тамно поље и одећу мрко зелене и тамно црвене боје долазе нарочито до изражаја богата седа коса и раскошно распуштена брада ; ипак, старац се памти по питомом, јасно израженом, набораном лицу, које спокојно тоне у размишљање. Сliku је израдио *Димитрије Аврамовић* и поклонио ју је темишварском епископу Стефану Станко-

вићу 1840. године, док је још био ученик на бечкој Академији уметности.

Међу портретима Срба грађанског staleжа заслужних за напредак православне цркве и српског народа истичу се два рада *Љубомира Александровића*: портрет *Саве Текелије* (из 1863. године) и портрет *Доситеја Обрадовића* (из 1868. године).

За *Љубомира Александровића* се зна да није био врхунски портретиста. Напротив, он је портрете радио рутинерски, по укусу наручилаца, често и са фотографија, и није им придавао већи значај, што је зачуђујуће, када се узме у обзир да је био један од најбољих *Данилових* ученика и следбеника, а да је *Данил* управо у портрету био ненадмашан. Тим више је вредно напоменути да се ови радови сматрају најуспелијим портретима, које је *Љубомир Александровић* насликао.

Од изложених богослужбених предмета запажају се сребрни крст из 1747. године који је припадао угледном Темишварцу Јовану Хаџи-Неином, те других неколико сличних крстова кујунџијске израде из XVIII века. Уствари то су руке вештих кујунџија сребром оковале дрвене крстове са минијатурним сценама из живота и страдања Исуса Христа, тако добро изрезбареним, да изазивају дивљење посетилаца.

Осмоугаона штака од абоносовог дрвета припадала је бездинском игуману Дионисију (око 1754). Дршка,

шиљак и украсни прстенови од слоноваче чине ефектни контраст са црном абоносовином. Дршка је украшена медаљонима у дуборезу који представљају Богородицу са Младенцем и Св. Георгија, као и неким зооморфним мотивима у источњачком стилу.

Најстарији сачувани антиминос потиче из 1733. године. Израђен је од белог ланеног платна; ивица је отворено-плава, а цртеж црно-бели. Премда обичних размера (55,5×46 см.), антиминос је крпат садржајем: Јосиф и Никодим полажу Спаситеља у гроб у присуству Богородице, Марије Магдалене, Марте, Јована Богослова и чете анђела; у позадини се види Јерусалим, Голгота са крстовима и посебно Спаситељев крст са копљем, трском и сунђером. Од више натписа издвајамо овај:

»Освјатисја чрез Господина Николаја Димитријевича, епископа Темишварског, љета Господња 1733, месеца новембра, 3., в Темишварје«.

Раскошни вез на плишу чаковачког епитрахила израђеног 1788. године представља арханђела Гаврила, Богородицу, Св. апостоле Петра и Павла, Св. Василија Великог, Св. Јована Златоустог и Св. Григорија Богослова, уоквирене мноштвом украсних биљних и животињских мотива. Сваки светитељ држи у рукама јеванђеље које има на корици, у медаљону, лик Исуса Христа.

Једина сачувана епископска митра потиче из XIX века. Израђена је златном и сребрном жицом, украсним камењем и емајлираним иконицама-медаљонима.

Срећу се, такође, дискови, путири, петокљебнице, дарохранилице, кандила и кадионице, окови за корице — све то у китњастом источњачком стилу, што је доказ богослужбеног јединства и општења у православним црквама и црквеној уметности.

Као посебна реткост у музејској збирци се чувају бакрорези *Захарија Орфелина*: Богородица с Младенцем и Св. Георгије. На бакрорезима су главне личности уоквирене украсним мотивима и иконицама-медаљонима. У подножју Богородице представљен је општи изглед

манастира Бездина, а у подножју Св. Георгија општи изглед манастира Сенђурђа. По томе ови бакрорези, иначе ремек-дела уметности, имају и историјску документарну вредност, јер нам приказују наше манастире у раздобљу од 1762-до 1769. године.

Ликови светитеља су приказани реалистички, а читав рад је у неокласичном стилу.

5

Стрпљив, дуготрајан и мокутрпан рад непознатих монаха и преписивача оваплотио се, слово по слово, у странице рукописа украшене са много укуса китњастим иницијалима, оквирима и минијатурама. Најстарији ру-

кописи јесу Јеванђеље из XVI. века, пренето из Радимне, и »Збирка проповеди« Станишића из Вршца, такође из XVI века.

Сем тога, у излозима нас дочекују ретки и леви примерци старе штампане књиге: Октоих Божидара Вуковића, Венеција 1537., Псалтир штампан у Манастиру Милешеви 1544. године и др.

6

Током година збирка црквене уметности је привукла пажњу најширих кругова. Њу су, поред осталих, посетили: блаженопочивши епископ жички Василије (Костић); блаженопочивши епископ зворничко-тузлански Лонгин (Томић); блаженопочивши епископ банатски Висарион (Костић); јерођакон Василије (Качавенда), сада епископ зворничко-тузлански; протођакон Борђе Жунић, секретар канцеларије Њ. Св. Патријарха српског Германа, многобројни свештеници оба реда, дипломатски представници, књижевници (међу којима заслужна југословенска песникиња Десанка Максимовић) и уметници, професори, стручњаци из области историје и уметности, студенти и верници из Румуније, Југославије, Мађарске, Пољске, ДР Немачке, СР Немачке, Француске, САД, Чехословачке, Бугарске, Италије, Енглеске, Аустрије, Холандије, Канаде и других земаља.

Књига утисака, из које смо одабрали прегршт редака, једнодушна је похвала и одраз дивљења према нашој црквеној старини.

Много се радујем, што ми се указала прилика, да... посетим епископски двор у Темишвару и разгледам црквени музеј и остале просторије.

Епископ жички Василије

Веома смо импресионирани богатом збирком старих икона и множином портрета српских архијереја...

Епископ зворничко-тузлански Лонгин

Веома смо импресионирани богатом збирком овог музеја, која представља вредно културно благо овог краја и сведочи о богатим традицијама и вековним културним везама народа Југославије и Румуније.

И. Његован, амбасадор СФРЈ у Румунији

Дивна збирка икона; њихово излагање представља изванредну прилику за упознавање [уметничких] токова у Банату.

Дан Наста (Румунија)

Каква дивна збирка!

В. Побон (Француска)

...У њој је заступљена историја изворне традиције у пуној чистоти. Желео бих да што више посетилаца са запада дођу, да би се обогатили у додиру са овим уметничким изразом...

Р. Ваниш (Француска)

Овде сам рођена и увек ћу волети моју старину; захвална сам, што је и ви чувате.

Катица Јовановић-Стефановић (Југославија)

Четрнаест америчких студената.... желе да изразе своје дивљење према лепоти црквене уметности и збирке портрета... Захваљујемо Вам што сте допринели да наша посета Румунији буде што занимљивија...

*Чланови америчке студентске организације
»Опит у међународном животу« (САД)*

Неке од ових слика тек ће бити откривене: портрет младе жене — наша Мона Лиза, а мале целивне иконе и Ђорђе на белом коњу носе у себи нешто, што нагони на размишљање о непознатом.

Раша Попов (Југославија)

Свака част и признање ризници вредности која се чува у Музеју Српске цркве у Темишвару. Нисам познавао вредност овог блага. Саопштићу је и другима да би се обрадовали и обогатили, као и ја.

Мирча Корњану (Румунија)

Издавач : Српски православни викаријат у Темишвару

Аутори текста : **Ч. Ч. К.** и С. Б. С.

Редактор и техноредактор : С. Б. С.

Објављено 1984. године.

І.Р.В.Т. 1113